

emriyle ikametini yeni kurulan Kahire'ye nakleden İbn Hinzâbe, birkaç ay sonra vezirlik görevinden alınarak malî işler sorumluluğuna getirildi. 7 Ramazan 362'de (11 Haziran 973) Kahire'ye gelen Halife Muiz tarafından görevinden azledildi.

Uzun süre resmî görevden uzak kalan İbn Hinzâbe bu sırada ilim meclislerine devam etti. Muiz'den sonraki Fâtımî Halifesi Aziz-Billâh, onu Mısır'da Dîvânü'r-resâil reisliğine tayin ederek bütün kâtipleri emrine verdi. Kâtipler, İbn Hinzâbe'den meslekleriyle ilgili konularda ve dinî hususlarda ders aldılar ve hadis dinlediler. 383 yılı Şâban ayının ortalarına (Ekim 993) kadar bu görevini sürdüren İbn Hinzâbe bu tarihten sonra kendisini tamamen ilme verdi. Yâkût, 387 (997) yılında Mısır'da ilim meclislerinde hadis imlâ ettirdiğini, Dârekutnî ve Abdülganî el-Ezdi'nin onun kâtipliğini yaptığını nakletmektedir (*Mu'cemû'l-üdebâ*, VII, 170 vd.). İbn Hinzâbe hayatının bundan sonraki safhasında büyük sıkıntılarla karşılaştı. Fâtımî yönetimine bağlı idareciler onu malî yönden çok sıkıştırdılar ve bütün mallarına el koydular. İbn Hinzâbe 13 Rebîülevvel 391'de (10 Şubat 1001) Mısır'da vefat etti (Hatîb, VII, 235). 13 Safer 392'de (1 Ocak 1002) öldüğü de rivayet edilir. Cenazesi vasiyeti üzerine Medine'ye götürüldü. Tabutu Haremeyn eşrafi tarafından karşılanarak Mekke'de Kâbe tavaf ettirildi, Arafat'ta vakfe yaptırıldı. Medine'de satın aldığı hem annesinin hem de Resûlullah'ın kabri civarındaki eve defnedildi (Yâkût, VII, 176; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1024).

İbn Hinzâbe'nin Seydük lakabı ile tanıyan oğlu Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ca'fer, Fâtımî Halifesi Hâkim-Biemrillâh'ın emriyle 399'da (1008-1009) öldürülmüştür. Yahudi asıllı Vezir İbn Killis'in kızı ile evlenen diğer oğlu Ebû'l-Abbas Fazl, adı geçen halife tarafından 405 (1014-15) yılında vezir tayin edilmiş, ancak beş gün sonra o da öldürülmüştür (Yâkût, VII, 164-165).

İbn Hinzâbe, vezirliği sırasında Dârekutnî başta olmak üzere ilim erbabına, Haremeyn halkına büyük maddî yardımlarda bulunmuş ve hayır yolunda çok para sarfetmiştir. Makrîzî, onun Hz. Peygamber'e ve Ehl-i beyt'e son derece bağlı olduğunu, Haremeyn'de yaşayan Ahi evlâdına her yıl çeşitli hediyeler ve ihtiyaç maddeleri gönderdiğini söyler (*Hıtaf*, s. 381 vd.). İbn Hinzâbe'nin Mısır'da, özel

görevlileri bulunan bir bahçe düzenleterek burada yılan ve benzeri haşeratı toplattığı kaydedilmektedir (Yâkût, VII, 170-172).

Başta hadis âlimi Dârekutnî ve Mısır'ın meşhur hadis hâfızı Abdülganî el-Ezdi olmak üzere pek çok kişi İbn Hinzâbe'den hadis almıştır. Dârekutnî ve Ezdi ona hadis konusunda kâtiplik yapmışlardır. Müsnedini tasnif ederken Dârekutnî'nin yardım için onun yanına gittiği kaydedilir. Zehebî, İbn Hinzâbe'nin hadislerle ilgili meselelerde otorite kabul edildiğini söyler (*Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1023). Hamza b. Muhammed el-Kinânî ve Dârekutnî *Kitâbü'l-Müdebbe'*inde ve diğer kitaplarında ondan hadis rivayet etmişlerdir. Pek çok hadis toplayan İbn Hinzâbe, devrine göre en kısa sened kabul edilen ve dört râvisi olan (rubâi) rivayetlere de sahipti (krş. Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1023-1024). Silefî onun hadis hâfızı ve sika olduğunu, yüksek makam ve mevkîine rağmen hadisçilerle sohbet ettiğini ve bununla övündüğünü belirtir. Ayrıca bazı şiirleri de bulunduğu bilinmektedir (Hatîb, VII, 235).

İbn Hinzâbe, hadis ricâlinin isimleri ve ensâb konusunda eserler telif etmiştir. Ömer Rızâ Kehhâle, onun *Müsnedü es-mâ'î'r-ricâl ve'l-ensâb* adlı kitabının Şam'da Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Genel, nr. 4616) bulunduğunu bildirmektedir (*Mu'cemû'l-mü'ellifin*, III, 142). Bağdatlı İsmâil Paşa ise aynı eseri *Müsnedü İbni'l-Furât* adıyla kaydetmektedir (*İzâhu'l-meknûn*, II, 481).

BİBLİYOGRAFYA :

Kindî, *el-Vülât ve'l-kuçât* (Guest), s. 560, 577, 583-584; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 234-235; İbnü'l-Kalânîsi, *Târîhu Dimaşk* (Zekkâr), s. 55-56; Yâkût, *Mu'cemû'l-üdebâ*, VII, 163-177; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IX, 168; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 346-350; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, III, 1022-1024; a.mlf., *el-İber*, II, 181; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 484-488; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 292-294; Safedî, *el-Vâfi*, XI, 118-122; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân*, II, 239; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 329; Makrîzî, *el-Hıtaf*, s. 381 vd.; a.mlf., *el-Mukaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Yalâvî), Beyrut 1407/1987, s. 379-389; a.mlf., *İttî'âzû'l-hunefâ* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1967, I, 110; İbn Tağrıberdî, *en-Nücumü'z-zâhire*, IV, 203; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Lecne), s. 405; a.mlf., *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 352-353; II, 201; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 135-136; *İzâhu'l-meknûn*, II, 481; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mü'ellifin*, III, 142; Bosworth, *İslâm Devletleri Tarihi*, s. 57-58, 60; K. V. Zetterstéen, "İbnü'l-Furât", *İA*, V/2, s. 855; D. Sourdel, "İbn al-Furât", *EI*² (İng.), III, 768; Sâdik Seccâdî, "İbn Furât", *DMB*, IV, 391-392; Ramazan Şeşen, "Cevher es-Sikillî", *DA*, VII, 456.

MEHMET AYKAC

İBN HİŞÂM

(ابن هشام)

Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî (ö. 218/833)

es-Siretü'n-nebeviyye adlı eseriyile meşhur olan tarihçi, dil ve ensâb âlimi.

Basra'da doğdu. Birçok kaynakta Yemenli Himyer kabilesinin Meâfirî koluna mensup olduğu kaydedilmektedir. Zehebî ise onun Zühli kabilesinin Sedüs kolundan olduğunu, Ebû Saîd b. Yünus'un zamanımıza intikal etmemiş olan *Târîhu Mısr* adlı kitabındaki rivayete dayanarak belirtir (*A'lâmü'n-nübelâ*, X, 428-429; *Târîhu'l-İslâm*, s. 282; ayrıca bk. Süyûtî, II, 115). İbn Hişâm tahsilini Basra'da tamamladı. Daha sonra Mısır'a gitti ve ölünceye kadar Fustat şehrinde yaşadı. Onun Basra'dan ne zaman ayrıldığı ve Mısır'a gitmeden önce tahsil için diğer ilim merkezlerine seyahat edip etmediği bilinmemektedir. 175 (791) yılında vefat eden Leys b. Sa'd ile görüşmüş olduğundan hareketle Mısır'a bu tarihten önce geldiği söylenebilir. Ancak İbn İshak'ın *es-Sire*'sini kendisine rivayet eden hocası Ziyâd b. Abdullah el-Bekâî ile görüşmek üzere Kûfe'ye veya Bağdat'a gitmiş olmalıdır. İbn Hişâm 13 Rebîülâhîr 218 (8 Mayıs 833) tarihinde Fustat'ta vefat etti. Bazı kaynaklarda 213'te (828) öldüğü nakledilir (Süheylî, I, 43; Ebû Zer el-Huşenî, neşredenin girişi, I, 43; *Keşfü'z-zunûn*, I, 179). Zehebî onun 218 (833) yılında vefat ettiğini, diğer tarihin Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî'nin vehmi olduğunu söyler (*A'lâmü'n-nübelâ*, X, 429).

Mısır'da İmam Şâfî ile Arap şiiri üzerinde sohbetlerde bulunan İbn Hişâm'ın önceleri onunla pek görüşmek istemediği, fakat görüştüktan sonra dil, şiir ve ensâb ilmi konusunda derin bilgi sahibi olduğunu anlayarak kendisinden övgüyle söz ettiği bilinmektedir (Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, s. 282). İmam Şâfî de İbn Hişâm'ın dilde hüccet (Süyûtî, II, 115) ve Arap dili konusunda iyi yetişmiş bir âlim olduğunu belirtmiştir.

İbn Hişâm kaynaklarda tarih, ahbâr, ensâb, şiir, nahiv ve lugat âlimi olarak tanıtılmakla birlikte hocaları, eserleri ve görüşleri hakkında bilgi bulunmamaktadır. İbn İshak'ın *Siretü İbn İshâk* diye de

bilinen *Kitâbü'l-Mübtede*³ ve *'l-meb'as ve 'l-meğâzi*'sini yeniden tertip eden İbn Hişâm şöhretini bu esere borçludur. Eseri hazırlarken İbn İshak'ın en meşhur râvilerinden Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî'nin Küffî-Bağdâdî diye meşhur olan nüshasını esas alarak eseri kısaltmış, bu arada bazı ilâvelerde de bulunmuştur. Kitap zamanla onun adıyla (*Sîretü İbn Hişâm, Tehzîbü İbn Hişâm*) anılır olmuştur. Kiftî, Zehebî, İbn Kesîr, İbnü'l-İmâd, İbn Hallikân ve Sehâvî gibi müellifler, bu eseri Hz. Peygamber'in hayatına dair en sağlam ve en iyi siyer kitabı olarak kabul etmişlerdir.

İbn Hişâm, İbn İshak'ın kitabını esas almakla birlikte onun aksine Kur'an'da temas edilmeyen ve Hz. Peygamber'le ilgili olmayan konulara, pek tanınmayan şairlerin şiirlerine, nezaket dışı bazı ifadeleri ve hocası Bekkâî'nin güvenilir bulunduğu rivayetlere itibar etmediğini söyler (*es-Sîre*², I, 4). Müellif eserine aldığı bazı şiirlerin dilini ve veznini düzeltmiş, bazılarının nisbet edilen şahıslara ait olmadığını belirtmiş, bir kısmının kaynağını ve râvilerini zikretmiş, bazan da yeni şiirler ilâve etmiştir. İbn Hişâm'ın eserde yer alan âyet, hadis ve şiirlerdeki garîb kelimeleri açıklarken verdiği bilgiler, onun Arap dili ve edebiyatına vâkıf olduğunu göstermesi açısından önemlidir. Kelimeleri şiirlerden deliller getirmek suretiyle açıklayan İbn Hişâm, ayrıca Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ başta olmak üzere Yunus b. Habîb, Ebû Muhriz Halef el-Ahmer, Ebû Zeyd el-Ensârî ve Hasan-ı Basrî gibi âlimlerden nakillerde bulunmuştur. Bazı tarihî bilgileri esere ilâve etmesi, bir takım kelimelerin okunuşunu belirtmesi ve şahısların nesepleriyle ilgili bilgileri ilâve etmesi, onun İbn İshak'ın eserine yaptığı diğer katkılar arasında sayılabilir. İbn Hişâm, esere yaptığı bu ilâveleri "kâle İbn Hişâm" diye başlayan bir ibareyle göstermiştir.

Eserleri. 1. *es-Sîretü'n-nebeviyye* (*Sîretü İbn Hişâm, Sîretü Resûlillâh*). Hz. Peygamber'in hayatına dair tamamı zamanımıza intikal etmiş en eski kitaptır. İbn İshak'ın *es-Sîre*'sinin farklı râviler tarafından nakledilen birçok nüshasının hiçbirisi tam olarak günümüze gelmemiştir (bk. İBN İSHAK). İbn Hişâm'ın eseri ise daha çok Mısırlı râviler yoluyla diğer İslâm ülkelerine ulaştırılmıştır (İbn Hişâm'ın eserini rivayet edenler için bk. Mutâ'et-Tarâbîşî, s. 194-200). Bunlardan bilhassa Muhammed b. Hasan el-Kattân,

Abdürrahîm b. Abdullah el-Berkî ve kardeşi Ahmed el-Berkî'nin isimleri zikredilmelidir.

es-Sîretü'n-nebeviyye birçok defa basılmış, şerh ve ihtisar edilmiş, manzum hale getirilmiş ve çeşitli dillere çevrilmiştir. İlk baskısı Mısır'da yapılan kitabı (I-III, Bulak 1259) Ferdinand Wüstenfeld tahkik ederek yayımlamıştır (I-III, Göttingen 1858-1860). Eserin ayrıca birçok tahkikli neşri yapılmış olup Mahmûd Seyyid Tah-tâvî (I-III, Kahire 1329), Mustafa es-Sekkâ – İbrâhim el-Ebyârî – Abdülhafız eş-Şelebî (I-IV, Kahire 1355/1936, 1375/1955), Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (I-IV, Kahire 1356/1937), Muhammed Halîl Herrâs (I-IV, Kahire 1971), Tâhâ Abdür-râûf Sa'd (I-IV, Kahire 1391/1971); Muhammed Fehmî es-Sercânî (I-IV, Kahire 1978), Ömer Abdüsselâm Tedmürî (Beyrut 1987) ve Mecdî Fethî es-Seyyid'in (I-V, Tanta 1416/1995) neşirleri bunlar arasında zikredilebilir. *es-Sîretü'n-nebeviyye*'ye dört ayrı şerh yazılmış olup bunların üçü basılmıştır. En geniş şerhi, Endülüslü muhaddis Abdurrahman b. Abdullah es-Süheylî (ö. 581/1185) tarafından *er-Ravzü'l-ünûf fi şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm* adıyla kaleme alınmıştır. İlk olarak Mısır'da basılan bu eser (I-II, Kahire 1332/1914) daha sonra Abdurrahman el-Vekîl tarafından da neşredilmiştir (I-VII, Kahire 1387-1390/1967-1970). Süheylî'nin şerhinin iki muhtasarı yapılmıştır. Bunların ilki Muhammed b. Ahmed b. Osman ez-Zehabî'nin *Muhtasarü'r-Ravzi'l-ünûf*'ü (Berlin Staatsbibliothek, nr. 9565), diğeri Ebû'l-Feth Muhammed b. İbrâhim b. Muhammed b. Mukbil el-Bilbîsî'nin *el-İlmâm bi'r-Ravz ve Sîreti'bni Hişâm el-Mulaqqab bi-Celâ'i'l-efkâr bi-sîreti'l-Muhtâr*'ıdır (Kudüs el-Mektebetü'l-Hâlidîyye, Siyer, nr. 3). Vezîr el-Mağribî diye bilinen Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Ali b. Hüseyin (ö. 418/1027), İbn Hişâm'ın eserinin yeni ve sağlam bir rivayetini kaleme alırken bazı yerlerde kısa fakat değerli açıklamalar yapmıştır. Bu eseri Süheyl Zekkâr *es-Sîretü'n-nebeviyye li'bni Hişâm bi-Şerhi'l-Vezîri'l-Mağribî* adıyla yayımlamıştır (I-II, Beyrut 1412/1992). Diğer bir Endülüslü âlim olan Ebû Zer el-Huşenî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*'de geçen garîb kelimeleri açıklayan bir şerh yazmıştır. İbn Hişâm'ın eseri üzerine yazılmış şerhleri inceleyen Paul Brönnle, *Die Commentatoren des Ibn Ishaq und ihre Scholien* (1895, Halle Üniversitesi) adlı doktora tezinde Hüsenî'nin eserini de

tahkik etmiş ve bu şerhi daha sonra Âşâ-rü'l-luğatî'l-'Arabîyye *Şerhu's-Sîreti'n-nebeviyye* adıyla yayımlamıştır (Kahire 1329/1911, 1969; İstanbul, ts.). Eseri Hemmâm Saîd ve Muhammed b. Abdullah Ebû Suaylîk (I-IV, Ürdün 1988, İbn Hişâm'ın metniyle), ayrıca Abdülkerîm Halîfe *el-İmlâ'ü'l-muhtasar fi şerhi garîbi's-Siyer* adıyla (I-III, Amman 1412/1991) yeniden tahkik ederek neşretmişlerdir. Bedreddin Mahmûd b. Ahmed el-Aynî'nin *Keşfü'l-lisâm fi şerhi Sîreti İbn Hişâm* adlı şerhi ise zamanımıza intikal etmemiştir. Arthur Schaade, Süheylî ve Ebû Zer el-Huşenî'nin şerhlerinde geçen Uhud Gazvesi'ne dair şiirlerin şerhini *Kommentare von as-Suhaili und Abu Darr zu den Uhdgedichten* adıyla ayrıca yayımlamıştır (Leipzig 1920).

es-Sîretü'n-nebeviyye'nin çeşitli muhtasarları yazılmış olup birçoğu henüz yazma halinde (Keşfü'z-zunûn, II, 1012-1013). Bunlardan, İbrâhim b. Muhammed el-Murahhal eş-Şâfî'nin 611 (1214) yılında yaptığı *ez-Zahîre fi muhtasari's-Sîre* ve İmâdüddin Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İbrâhim el-Vâstî'nin 711'de (1311) kaleme aldığı *Muhtasarü Sîreti İbn Hişâm* önemlidir. Eserin bazı muhtasarları da basılmıştır. Abdüsselâm Muhammed Hârûn'un *Tehzîbü Sîreti İbn Hişâm*'ı (I-II, Kahire 1955, 1964, 1408/1987) Arif Erkan tarafından *Hz. Muhammed'in Hayatı* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1981). Muhammed Affî ez-Zu'bî'nin (Cidde 1400/1980) ve Mısır'da bir heyetin (Kahire 1413/1993) yaptığı muhtasarlar yayımlanmıştır.

es-Sîretü'n-nebeviyye muhtelif şairler tarafından manzum hale getirilmiştir. Bunlar arasında Ebû Hasr Feth b. Müsâ el-Hadravî, Saîd ed-Dîrîni diye meşhur Abdülazîz b. Ahmed ve Ebû İshak et-Tilimsânî İbnü's-Şehîd'in (Muhammed b. İbrâhim) adları sayılabilir. İbnü's-Şehîd'in *Fethu'l-garîb fi sîreti'l-Habîb* adlı eseri 10.000'den fazla beyit ihtiva etmektedir. *Sîretü İbn Hişâm*, Atabek Sa'd b. Zengî (1198-1226) adına *Sîret-i Resûlul-lâh (Terceme-i Siyer-i Nebi)* adıyla Refiud-din İshak b. Muhammed Hemedânî tarafından Farsça'ya tercüme edilmiş olup eseri Asgar Mehdevî tahkik ederek yayımlamıştır (I-II, Tahran 1361/1982). Farsça'ya yapılan diğer bir tercümesi de Ebû'l-Meâlî Şehâbeddin Ahmed b. İshak-ı Eberküî tarafından gerçekleştirilmiştir (*Terceme-i Sîretü'n-nebeviyye*, Tahran 1348 ş.).

es-Sîretü'n-nebeviyye'yi Türkçe'ye ilk defa *Sîret-i Resûlullah* adıyla Aydınlı Eyyûb b. Hafîl çevirmiş ve 12 Rebûlevvel 986 (19 Mayıs 1578) tarihinde şehzadelîği sırasında III. Murad'a takdim etmiştir. Yazma nüshası İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY, nr. 2414) bulunan eser, Mes'ad Süveyim Ali eş-Şâmân tarafından *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyer'inin Türkçe Tercümesi* adıyla doktora tezi olarak neşre hazırlanmıştır (1982, AÜ İlahiyat Fakültesi). *Sîretü İbn Hişam*'ın dört ciltlik Kahire neşrinin (1936) I. cildini İzzet Hasan ve Neşet Çağatay Hz. Muhammed'in Hayatı (I, Ankara 1971), II. cildini Yusuf Velişah Uralgiray aynı adla (II, Riyad 1405/1985) Türkçe'ye tercüme etmişlerdir. Eserin tamamını *İslâm Tarihi Sîret-i İbn-i Hişam Tercemesi* adıyla Hasan Ege Türkçe'ye çevirmiştir (I-IV, İstanbul 1985). Kitap ayrıca Gustav Weil tarafından *Das Leben Muhammeds nach Muhammed b. Ishaq bearbeitet von Abdalmalik b. Hisam* adıyla Almanca'ya (Stuttgart 1864), Abdülcelîl Siddîki ve Gulâm Resûl Mihr tarafından *Sîretü'n-nebiyy-i Kâmil* adıyla Urduca'ya (I-II, Lahor 1971) tercüme edilmiştir. İbn Hişam'ın, *es-Sîretü'n-nebeviyye*'de geçen âyetlerdeki garîb kelimelere dair açıklamalarını İsmail Cerahoğlu yayımlamıştır (*AÜ İlahiyat Fakültesi İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi*, III [1977], s. 1-28). 2. *Kitâbü't-Ticân fî mü'lûki Himyer (et-Ticân li-ma'rifeti mülûki'z-zamân fî aḥbâri Kaḥṭân)*. Eserin Vehb b. Münebbih'e ait olup İbn Hişam tarafından rivayet edildiği ileri sürülmektedir. Güney Arabistan'la ilgili halk hikâyelerinin Tevrat ve İncil hikâyeleriyle karıştırılıp destanlaştırılmasında meydana gelen ve Himyer melikleri hakkında bilgi veren eserin tarihî bir değeri bulunmamaktadır. Kitap, İbn Hişam'a nisbet edilerek Freitz Krenkow (Haydarâbâd 1347/1928) ve Abdülazîz el-Mekâlih (Kahire 1996) tarafından neşredilmiştir. Süyûtî ve Kâtib Çelebi'nin *Ensâbü Himyer ve mülûkühâ* adıyla İbn Hişam'a nisbet ettikleri kitap da muhtemelen bu eserdir (*Buğyetü'l-uu'ât*, II, 115; *Keşfü'z-zunûn*, I, 179).

İbn Hişam'ın ayrıca İbn İshak'ın *es-Sîre*'sinde yer alan şirlerdeki garîb kelimeleri açıklayan *Kitâb fî şerhi mâ vaḳa'a fî eş'âri's-Siyer mine'l-garîb* adlı bir risâlesi olduğu ileri sürülmektedir (Süheyli, I, 43; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1012). Ancak onun böyle bir eserine başka kaynaklarda işaret edilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hişam, *es-Sîre*², I, 4; ayrıca bk. neşredenlerin girişi, I, 3-23; a.e. (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1399/1979, neşredenin girişi, s. 12-30; a.e. (Zekkâr), neşredenin girişi, I, s. e-⁶a; İbn İshak, *es-Sîre*, neşredenin girişi, s. e-b; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 233-236; Süheyli, *er-Ravzû'l-ünûf*, I, 43; ayrıca bk. neşredenin girişi, I, 5-29; Ebû Zer el-Huşenî, *el-İmlâ'ü'l-muḥtaşar fî şerhi garîbi's-Siyer* (nşr. Abdülkerîm Halîfe), Amman 1412/1991, neşredenin girişi, I, 11-50; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhü'r-ruvât*, II, 211-212; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), II, 349-350; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, X, 428-429; a.mif., *Târîhu'l-İslâm: sene 211-220*, s. 281-282; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, X, 281; Süyûtî, *Buğyetü'l-uu'ât*, II, 115; *Keşfü'z-zunûn*, I, 179; II, 1012-1013; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, II, 45; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 624; Zirikî, *el-A'lâm*, IV, 314; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, VI, 192; Sezgin, *GAS*, I, 297-299; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, I, 334; Mutâ'et-Tarâbişi, *Ruvâtü Muhammed b. İshâk b. Yesâr fî'l-Megâzi ve's-siyer ve sâ'iri'l-merviyyât*, Beyrut 1414/1994, s. 192-200; İsmâil Ahmed el-Âlim, "Menhecü İbn Hişam fî rivâyeti şirî's-Sîre", *Dirâsât*, XV/3, Amman 1988, s. 9-27; Abdüsselâm eş-Şükrîvî, "İbn Hişam ve şanî'uhû fi's-Sîretü'n-nebeviyye", *el-Baḥşû'l-ilmî*, XXIV/39, Rabat 1409/1989, s. 45-82; Brockelmann, "İbn Hişam", *IA*, V/2, s. 754; W. Montgomery Watt, "İbn Hişam", *EP* (Fr.), III, 824.

MUSTAFA FAYDA

İBN HİŞÂM el-LAHMÎ

(ابن هشام اللخمي)

Ebû Abdillâh (Ebû Ali)
Muhammed b. Ahmed b. Hişam
el-Lahmî es-Sebtî
(ö. 577/1181)

Dil âlimi ve edip.

520 (1126) yılı civarında İşbiliye'de (Sevilla) doğdu. Hayatının önemli bir kısmını Sebte'de (Ceuta) geçirdi. Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Ebû Tâhir es-Silefî ve İbn Medâ el-Lahmî gibi âlimlerden ders alarak özellikle dil ve edebiyat alanlarında kendini yetiştirdi. Sebte'de uzun yıllar öğrenci yetiştirmek, dil ve edebiyatla ilgili önemli eserlere ve kasidelere şerh ve reddiye yazmakla meşgul oldu. Ömrünün sonlarına doğru tekrar İşbiliye'ye döndü ve burada vefat etti.

Fıkıh, tefsir, hadis ve tarih sahalarında eser vermiş olan İbn Hişam'ın şöhreti daha çok dil ve edebiyat alanındadır. Bu konudaki görüşleriyle Ebû Hayyân el-Endelüsî'yi ve onun metodunu benimseyen diğer âlimleri etkilemiştir. İbn Abdülmelik, İbn Hizâm'ın Muhammed b. Ahmed b. Tâhir el-Ensârî gibi âlimlerle nahiv meseleleri üzerine yaptığı tartışmalarda üs-

tünlüğünü gösterdiğini söyler. İbn Dihye el-Kelbî gibi bazı müellifler de ondan övgüyle söz etmişlerdir (*el-Muṭrib*, s. 183). Aralarında Ebû'l-Hasan el-Havlânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Saîd el-Kinânî, Ebû Abdullah İbnü'l-Gâzî, Ebû Ali Hasan b. Muhammed el-Cüzâmî, Ebû Abdullah İbnü'l-Ebbâr ve Ebû Ömer Yûsuf b. Abdullah el-Gâfikî gibi simaların bulunduğu öğrenciler yetiştiren İbn Hişam şiiir de yazmıştır. Ancak "ḥâl" kelimesinin çeşitli anlamlarını içeren yedi beyitlik didaktik bir manzumesinden (a.g.e., a.y.) başka şiiiri bilinmemektedir (Süyûtî, I, 49; Abdülkerîm Avfî, sy. 38 [1994], s. 103).

Eserleri. 1. *el-Fevâ'idü'l-maḥşûre fî şerhi'l-Maḥşûre*. İbn Düreyd'in eserinin şerhidir. Her beytinin sonu maksûr elifle biten recez veznindeki *el-Maḥşûre*'nin çok sayıda şerhi yapılmıştır. Bunlar arasında İbn Hişam'ın şerhi en başarılı kabul edilmektedir. İbn Hallikân (IV, 324) ve Abdülkâdir el-Bağdâdî de (III, 119) *el-Fevâ'id*'i *el-Maḥşûre*'nin diğer şerhlerinden üstün bulmuşlardır. Abdülgafûr Attâr'a göre bu şerh aynı zamanda edebî tenkidin güzel bir örneğidir. Çünkü şârih edebiyat ve sanat zevkine sahiptir. Eserin mukaddimesinde kasidenin öneminden, âlim ve ediplerin ona gösterdiği ilgiye söz eden İbn Hişam *el-Maḥşûre*'yi beyit beyit ele alarak bütün kelimeleri tek tek açıklamış, beyitlerde geçen âyet, hadis, emsâller üzerinde durmuş, eski şiiirlerden iktibas edilen sözlerde gördüğü çalma, değiştirilme ve hataları zikretmiş, daha sonra her beyti dil kuralları bakımından ele almış, beytin tarih, fıkıh, belâgat ve aruzla ilgili yönleri hakkında bilgi vermiştir. Eser Kerîm Hüsameddin (Kahire 1975), Ahmed Abdülgafûr Attâr (Beyrut 1980), Mehdi Ubeyd Câsim (Beyrut 1407/1986) ve Muhammed Hâmid el-Hâc Halîfe (Rabat 1986) tarafından yayımlanmıştır. 2. *el-Medḥal ilâ takvîmi'l-lisân ve ta'limi'l-beyân*. Bir mukaddime ile altı bölümden meydana gelmektedir. Ancak eseri genel olarak iki bölüme ayırmak mümkündür. Birinci bölümü Ebû Bekir ez-Zübeydî'nin *Kitâbü Lahni'l-âmmeh*, ikinci bölümü de Ebû Hafs Ömer İbn Mekki'nin *Teşkiḫü'l-lisân ve telkiḫü'l-cenân* adlı eserlerine reddiyedir. Birinci bölümde müellif Zübeydî ve İbn Mekki'nin eserlerini eleştirirken Batı Endülüs'te halk dilinde yaygın olarak kullanılan bazı lafızları ele almış, bunların menşe ve mahiyetleri üzerinde durmuştur. Eserin ikinci bölümü morfoloji, fonetik ve semantik